

kuten Opus Dei, saivat kirkossa tilaa. Paavin ansioita kommunismin sortumisessa Küng pitää lioiteltuina.

Küngin mielestä piispat joutuivat Johannes Paavali II:n aikana alennustilaan, kun heiltä vaadittiin ennen muuta alistumista ja uskollisuutta paaville. Nöyristelyn sijaan Küng olisi halunnut nähdä piispojen osoittavan enemmän itsenäistä ajattelua.

Johannes Paavali II kuoli 2005, ja jälleen kerran Küng kollegoineen pyrki avoimen kirjeen välityksellä vaikuttamaan julkisuuden kautta uuden paavin valintaan. Küngillä ja hänen joukoillaan oli varsin selväsi hiottu strategia tiedotusvälineitä varten. Küng joutui taas pettymään, sillä Johannes Paavali II:n seuraajaksi valittiin Küngin pitkäaikainen teologikollega ja kiistakumppani Joseph Ratzinger. Küngin mielestä Ratzinger teki etukäteen kaikkensa vaikuttaakseen paavinvaalin tulokseen niin kuurian kuin itsensä hyväksi.

Yllätyksekseen Küng sai pian Benedictus XVI:lta kutsun kahdenkeskiseen keskusteluun paavin kesäasunnossa Casten Gandolfossa. Hän hyväksyi sen, ja miehet tapasivat syyskuussa 2005 ystävällisissä merkeissä. He laativat monituntisesta tapaamisesta yhteisen kommunikation julkisuutta varten, ja Küng oli siinä vaiheessa toiveikas Benedictuksen paaviuden suhteen. Pian harha-ajukset alkoivat kuitenkin vaivata Benedictusta, ja Küng menetti toivonsa. Vuonna 2010 hän kirjoitti avoimen kirjeen maailman piispoille ja luetteli koko joukon asioita, joissa Benedictus oli aiheuttanut vahinkoa kirkolle ja sen tulevaisuudelle. Yksikään piispa ei vastannut hänelle. Tätä Küng piti osoituksena siitä, kuinka tiukka ote kuurialla oli piispoista.

Küng ei antanut periksi, vaan vuotta myöhemmin hän lähetti kaikille Saksan, Sveitsin ja Itävallan katolisille piispoille kirjansa *Ist die Kirche noch zu retten?* eli ”Onko kirkko vielä pelastettavissa?” (2011), jossa hän käsittelee kirkon tilaa lääketieteellisten termien avulla.

Benedictus XVI:n ero 2013 oli Küngin mielestä tärkeä teko ja merkitsi paaviuden demystifikaation alkua. Paavi Franciscuksesta (Jorge Mario Bergoglio) Küngillä on toistaiseksi varsin positiivista sanottavaa. Pari kuukautta paavin valinnan jälkeen Küng lähetti Franciscukselle kaksi tämän paaviksi valintaa koskevaa artikkeliaan ja espanjankieliset käännökset kahdesta kirjastaan. Paavi vastasi nopeasti, mikä selvästi miellytti Küngiä.

Hans Küngin muistelmateos on paitsi erittäin mielenkiintoinen myös hyödyllinen niille, jotka tutkivat Küngin henkilöhistoriaa tai katolisen kirkon uusinta historiaa yleensä.

MIKKO KETOLA, DOS.

PÄIVI SALMESVUORI **Power and Sainthood: The Case of Birgitta of Sweden.** **New York: Palgrave** **McMillan 2014. 252 s.**

Naisten valta, auktoriteetti tai vallattomuus on ollut yksi keskiajan nais- ja sukupuolihistorian keskeisempiä kysymyksiä 1970-luvulta lähtien, siis sen jälkeen, kun naiset ”löydettiin” lähteistä. Keskiajan tutkimuksessa pyhimyksiin ja kuningattariin kohdistuva tutkimus on ollut ja on laajaa, ovathan he aikakauden naisista ilmeisempiä vallan käyttäjiä ja auktoriteetin haltijoita. Ruotsin Birgitta on loistanut tämän ja myös uskonnolliseen kokemukseen ja mystiikan merkitykseen paneutuvan tutkimuksen keskiössä. Kirjallisuuden tutkijat etenkin anglosaksisessa tutkimuskentässä ovat analysoineet Birgitan näkyjä. Toisaalta varsinkin pohjoismaisessa kontekstissa Birgittaan keskittyvä historiantutkimus on ymmärrettävästi ollut laajaa. Bir-

gittaa tutkittiin jo 1800-luvulla varhaisessa kansallisessa historiankirjoituksessa Ruotsissa, ja häntä käytettiin muun muassa ensimmäisen aallon feminismin propagandassa ja vasta-argumentoinnissa. Traditiota taakkaa pelkäämättä Päivi Salmesvuori on teoksessaan tarttunut Birgittaan ja ennen kaikkea hänen keinoihinsa ja mahdollisuuksiinsa käyttää valtaa ”pyhimysuransa” alkuvaiheissa 1340–1349.

Salmesvuoren pääkysymykset ovat otsikon mukaisesti valta ja auktoriteetti: mitä ne tarkoittivat Birgitan tapauksessa, mitkä olivat vallankäytön reunaehdot maallikkonaiselle ja elävälle pyhimykselle sekä miten valta käytännössä toimi. Analyysissään Salmesvuori lähtee konstruktivisesta sukupuolikäsityksestä – feminiinisyys ja maskuliinisyys eivät ole annettuja, muuttumattomia kategorioita vaan neuvottelujen tulos, joka vaatii uusintamista. Valtakäsitteessään Salmesvuori hyödyntää foucaultilaista käsitystä vallasta: valta on yksilön kykyä toimia ja saada toiset toimimaan tahdonsa mukaisesti. Hän erottaa vallan ja auktoriteetin käsitteet toisistaan ja määrittää jälkimmäisen kyvyksi tulla kuulluksi: Birgitan auktoriteettia siis lähestytään kysymällä, herättikö hän kiinnostusta ja kiinnitettiinkö häneen huomiota.

Tutkimuskysymyksensä, kontekstin tuntemuksen ja julkaisukielensä ansiosta *Power and Sainthood* luo tärkeän sillan anglosaksisen tutkimuksen ja pohjoismaisen tutkimustradition välille. Anglosaksinen tutkimus on keskittynyt ennen kaikkea Birgitan näkyihin ja mystiikkaan etenkin kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Pohjoismaisissa tutkijat ovat keskittyneet enemmän Birgittaan henkilönä ja hänen ruotsalaiseen toimintaympäristöönsä. Näin ollen Salmesvuori kontribuoi merkittävästi kansainväliseen pyhimystutkimukseen.

Lähteinä teoksessa on käytetty ennen kaikkea Birgitan näkyjä, *Revelaciones*-nimellä tunnettua ma-

teriaalia, jota täydennetään muulla hagiografisella materiaalilla, kuten myöhemmällä elämäkerralla ja kanonisaatioprosessilla. Lähdekoonaisuus on laaja ja Salmesvuori tuntee sen tarkasti. Lähteet kokonaisuudessaan olisi kuitenkin voinut esitellä lukijalle tarkemmin. Toisinaan viitataan vain "birgittalaislähteisiin" tai "-korpukseen". Birgitan tutkijoille käsite ja korpuksen sisältö lienee itsestään selvä, mutta ne lukijat, jotka eivät tunne materiaalia yhtä syvällisesti, kaipaisivat kokonaisuuden avaamista. Epäselväksi jää, kuuluvatko kaikki edellä mainitut lähteet tähän korpukseen, onko se valikoitu otanta niistä vai kuuluuko siihen muutakin materiaalia, jota tässä teoksessa ei hyödynnetä.

Power and Sainthood jakautuu kronologisesti lukuihin, joissa käsitellään Birgitan uran kehittymistä. Kolmessa ensimmäisessä luvussa analysoidaan Birgitan uran alkuaikojaa ja siihen vaikuttaneita elementtejä. Loppuosa keskittyy Birgitan valankäyttöön tietyissä historiallisissa konteksteissa. Johdannon jälkeen analysoidaan Birgitan pyhyden mainetta 1340-luvulla. Salmesvuoren mukaan yksi teoksen päätuloksista on osoittaa, että Birgitta nautti pyhimyksen mainetta aiemmin kuin varhaisempi tutkimus väittää, jo miehensä Ulf Gudmarssonin eläessä. Kontekstoimalla näkyjen tietoja muuhun aikalaismateriaaliin, Salmesvuori myös onnistuu tuomaan uutta tietoa esimerkiksi Ulfin kuoleman ajoituksesta.

Toinen luku keskittyy Birgitan asemaan vaimona ja äitinä, myöhemmin leskenä, sekä ongelmiin, joita neitsyyden menetys toi elävän pyhimyksen roolin tavoittelulle. Salmesvuori tuo erinomaisesti esiin Birgitan roolimallit, Elisabeth Unkarilaisen ja Marie d'Oigneslaisen, joita myös kunnioitettiin pyhimyksinä eläessään, vaikka he olivatkin vaimoja. Menetetyn neitsyyden problematiikka nousee lähteissä ja Salmesvuorella tärkeään osaan. Sen analysointi olisi voinut hyötyä tiu-

kemmasta vertailusta uusimpaan neitsyystutkimukseen, jota on tällä vuosituhanella julkaistu runsaasti. Tutkimus lähtee ajatuksesta, että neitsyys ei ollut vain biologinen fakta vaan tuotettu kategoria, josta käytiin neuvotteluja kirkon ja mystikoiden välillä. Pelkkä fyysinen koskemattomuus ei ollut riittävä neitsyyden peruste kristillisessä kulttuurissa; kirkko määritteli sen eri aikoina eri tavoin ja vaati määrittelyoikeutta itselleen. Juuri jännite neitsyysmateriaalissa olisi voinut syventää vallan ja auktoriteetin analyysiä.

Kolmannessa luvussa keskitytään Birgitan ensimmäisiin näkyihin ja eräänlaiseen etsikkoaikaan pyhimysroolin muokkaamisessa. Teoksessa osoitetaan, miten Birgitan ensimmäinen näky ja tukijoiden voittaminen puolelleen, sopivan askeesin tason löytäminen ja mystiset kokemukset, joista tärkeäksi nousee kokemus mystisestä raskaudesta, sitoivat hänet muihin aikalaismystikoihin. Toisaalta ne tekivät hänen tapauksestaan omanlaisensa. Luvun loppukaneetti siitä, että mystisen raskauden avulla Birgitta siirsi fokuksen omasta seksuaalisesta menneisyydestään Jumalaan sisälleen, on hivenen hämmentävä. Tällä näyllä Birgitta ei siis olisi Salmesvuoren mukaan tuottanut sukupuolta vaan pyhyyttä: "it could be said that it was not gender that Birgitta performed, but holiness" (s. 91). Voi kysyä, onko tällainen erottelu mielekäs: Birgitta epäilemättä toi näytille nimenomaan pyhyyttään, mutta äärimmäisen sukupuolittuneella tavalla.

Neljännessä luvussa keskitytään Birgitan ja hänen rippi-isänsä Mattiaksen väliseen suhteeseen. Salmesvuori osoittaa, että oppineen rippi-isän tuki oli tärkeä Birgitalle, kuten muillekin aikalaismystikoille, mutta tämäkin suhde, epäilykset ja lopulta tuki saivat omanlaisiaan muotoja. Tämä, kuten seuraavat, Birgitan kriitikoihin keskittyvä luku ja konkreettisia vaikutuskeinoja analysoiva luku, on kontekstoitu hy-

vin paitsi laajempiin eurooppalaisiin teemoihin, etenkin ruotsalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan, mahdollisuuksien mukaan myös aikalaisiin. Luvuissa keskustellaan ansiokkaasti aiemman tutkimuksen kanssa ja kommentoidaan kriittisesti tulintoja, joita lähteet eivät tue. Loppuluvussa kootaan hyvin aiemmissa luvuissa käyty keskustelut ja teemat, mutta analyysiä ei juurikaan nosteta esimerkiksi sukupuoli- tai valtakäsitteen osalta abstraktimmalle tasolle.

Pyhimysten elämäkertoja ja näkyjä on tutkittu hyvin paljon eri näkökulmista. Suositun tutkimusaiheen sisällä on suorastaan omia, varsin paalutettuja koulukuntiaan. Etenkin jotkut kirjallisuustiedettä edustavat tutkijat katsovat, että tämänkaltainen materiaali on ennen kaikkea kirjallista konstruktia, jolla ei ole suoria yhteyksiä todellisuuteen. En menisi näin pitkälle, mutta suurin mielipide-ero Salmesvuoren ja allekirjoittaneen välillä muodostuu metodologiasta. Salmesvuori ilmoittaa olevansa kiinnostunut Birgitan käytännöllisistä, historiallisista tilanteista. Hänen lähestymiskulmansa ilmestyksiin on yritys lukea niitä Birgitan mielen representaatioina. Voi kysyä, onko historian tutkimuksen menetelmillä mahdollista päästä toisen ihmisen mielen sisään, vaikka aikaeroa ei olisiakaan yli kuuttasataa vuotta, kuten tässä tapauksessa.

Mielestäni tärkeä huomio on, että voimme tutkia vain tekstejä: Birgitan näyt ja teot eivät ole enää silmiemme edessä, eivätkä säilyneet kirjalliset versiot ole suora toisinto hänen näyistään. Epäilemättä Birgitta itse muokkasi ja muotoili näkynsä niin, että ne sopivat hänen tavoitteisiinsa. Tämän jälkeen tekstejä ovat valikoineet, poistaneet ja muokanneet rippi-isät ja muut tukijat. Kirjatut versiot ovat syntyneet vasta Birgitan kuoleman jälkeen, jopa vuosikymmeniä näkyjen jälkeen. Myös käännösprosessi on väistämättä vaikuttanut niiden sisältöön. Kuten Salmesvuori toteaa, useinkaan ei ole

mahdollista tietää, kuinka paljon näkyjä on myöhemmin editoitu.

Kirjatuilla näyillä on yhteys eletyn elämän tapahtumiin, jopa vuosikymmeniä varhaisempiin hetkiin, mutta mielestäni niiden pohjalta ei voi sanoa, mitä Birgitta kulloinkin tunsi tai mielessään ajatteli. Lähteet eivät ole tunteiden ja tapahtumien objektiivinen kuvaus vaan säilyneet tekstit on valittu ja muokattu esittämään juuri niitä piirteitä Birgitasta, hänen kokemuksistaan ja pyhydestään, joita on tietoisesti haluttu tuoda esiin. Tätä retoriikan valinnan ja muokausprosessin vaikutusta olisi voinut teoksessa analysoida syvällisemmin.

Salmesvuori osoittaa, että joissakin kohdissa hagiografisten toposten vaikutus on ollut erityisen vahva, mutta useimmiten hän ei pureudu siihen, miten topokset ovat vaikuttaneet tekstien lopputulokseen. Teoksessa viitataan usein tekstikohdan hagiografiseen sävyyn, mikä olisi mielestäni kaivannut tarkempaa purkamista. Esimerkiksi sivulla 130 osoitetaan, että Birgitan nöyryyttä on korostettu kanonisatioprosessiin lisätyssä elämäkerrassa, mutta näyissä tällainen piirre ei korostu. Salmesvuori argumentoi – erinomaisesti – että tämä sopi paavillisen kuurian odotuksiin naispyhimykseen liitettyistä piirteistä. Asiaa ei kuitenkaan avata yksityiskohtaisesti, eikä kohdassa viitata suoraan tekstikohtiin. Näin terävä huomio jää vaille syvempää keskustelua. Lukijalle olisi myös voinut tarjota alkuperäisen latinankielisen version tärkeimmistä kohdista edes nooteissa, mikä olisi lisännyt argumentaation vakuuttavuutta.

Katson, että tiukempi tekstuaalisten elementtien purkaminen olisi syventänyt analyysiä myös historiallisesta Birgitasta. Tämä näkökulmaero osoittaa kuitenkin ennen kaikkea sen, kuinka monisyisiä, monipuolisia ja laajasta traditiosta huolimatta tyhjiin ammentamattomia tutkimuskohteita keskiaikaiset pyhimykset ja heihin liittyvät tekstit ovat.

Erilaisille näkökulmille ja tulkinnoille on tilaa. *Power and Sainthood* on selkeä, tarkka ja huolellinen teos, joka avaa tematiikkaa tuntevallekin uusia näkökulmia. Hyvillä mielin suositelen sitä kaikille sukupuolesta, valasta, pyhimyksistä tai keskiaikaisesta Ruotsista kiinnostuneille.

SARI KATAJALA-PELTOMAA, DOS.

JOUKO JOKISALO Euroopan radikaali oikeisto. Helsinki: Into 2016. 262 s.

Uudenlaiset puolueet saavat huomattavan kannatuksen ja nousevat valtaan Euroopan maissa. Yhdysvalloissa ennenkuulumaton populistit kilpailee presidentinvaalin finaalisissa. Mistä on kysymys?

Kansallissosialismin, fasismin ja antisemitismin historiaan erikoistunut Euroopan historian dosentti Jouko Jokisalo on vuosikymmenien mittaan tutkinut eurooppalaisen äärioikeiston dokumentteja ja seurannut äärioikeistosta tehtyä tutkimusta. Nyt hän tekee kunnianhimoisen ponnistuksen maanosamme monimuotoisen radikaalin oikeiston ymmärtämiseksi. Tuloosena on yleistajuinen teos, jossa on myös pamfletin piirteitä. Jokisalo jakaa Euroopan radikaalin oikeiston kolmeen joukkoon: uusfasisteihin, uuteen oikeistoon/moderniin oikeistoradikalismiin ja oikeistopopulisteihin. Usein eroa ryhmittymien välillä on vaikea tehdä, ja ne saattavat myös muuttaa luonnetaan. Historioitsijana Jokisalo valottaa laajasti erilaisten oikeistoradikaalien aatteiden, erityisesti fasismin, olemusta ja historiaa.

Fasismia voi hänen mukaansa luonnehtia ”terroristiseksi herruusjärjestelmäksi”, jonka ydin on ”radikaali sosiaalidarwinismi, joka si-

säpolitiikassa merkitsee autoritarismia, militarismia ja johtajaperiaatteen dominanssia”, ulkopolitiikassa ”äärinationalismia, rasismia ja imperialismia”. Jokisalo toteaa, että fasismi pyrki maailmansotien välisenä aikana tarjoamaan vastuksen modernin teollis-kapitalistisen järjestelmän ongelmiin. Saksan joukkotyöttömyys ja sosiaalisen tukijärjestelmän romahtaminen 1920–1930-lukujen vaihteessa kypsyttivät työväestön hyväksymään natsit. Kansallissosialistinen diktatuuri näytti toisaalta myös yhteiskunnan taloudellis-poliittisesta eliitistä ainoalta mahdollisuudelta vakuuttaa tilanne ja turvata vallitsevat omaisuus- ja valtasuhteet.

Auschwitzin jälkeinen ”antifasistinen konsensus” ei Jokisalons mukaan antanut tilaa fasismille Euroopan demokraattisten valtioiden politiikassa. Näin oli asia 1970-luvulle asti. Konsensuksen murenemisen taustalla olivat joukkotyöttömyyden synty, kasvava syrjäytyminen ja sosiaalisten turvaverkkojen purkautuminen. 1990-luvulla tilaa uusfasismille tekivät Jokisalons mukaan muun muassa sosialismin romahdus, eriarvoisuuden kasvu, monikulttuuristuminen ja globalisaatio. Itä-Euroopassa alettiin sosialismin jälkeen jossain määrin palata vanhastaan tuttuun fasismiin. Antifasismi on entisissä sosialistimaissa huonossa huudossa, koska sosialismin kaudella antifasismia käytettiin poliittisena aseena esimerkiksi siten, että Berliinin muuri julistettiin ”antifasistiseksi suojamuuriksi”.

Kaikki oikeistoradikalismi ei silti ole fasismia. Niin sanotun uuden oikeiston ideologiaan kuuluu Jokisalons mukaan seuraavaa: juutalais-kristillisen, liberalistisen ja marxilaisen tradition vastaisuus, etnopluralismi, nationalismi ja amerikkalaisvastaisuus. Uusi oikeisto vastustaa myös ekologian korostamista ja globalisaatiota. Etnopluralismissa puhe on siirtynyt ryhmien hierarkiasta ja eriarvoisuudesta niiden erilaisuuden korostamiseen.